

KONTRA Miklós

Szubjektív megjegyzések a magyar nyelvi tervezésről

BEVEZETŐÜL

1992 őszén felkérésre írtam egy cikket angolul a magyar nyelvi tervezésről (Kontra 1992b). Ennek magyar nyelvű, némileg átdolgozott változata – egy szerencsétlen véletlen folytán¹ – *Hogyan válasszunk le ötmillió magyart a nemzet testéről?* címmel jelent meg a következő év derekán (Kontra 1993; válasz rá Kemény 1993).

Elmásult című írásom egyik gondolata az, hogy magyar nyelvi tervezés gyakorlatilag nincs, így nem csoda – teszem hozzá most –, hogy 1994-ben sincs említésre érdemes magyar nyelvpolitika. Nyelvpolitikai tárgyú írások ugyan időnként megjelentek már (pl. Szépe 1984; Herman 1985/1988), de ezek jószerivel a külföldi szakirodalom ismertetései voltak, némi „kitekintéssel” a hazai és más népi demokratikus országok viszonyaira. Anekdotába illik, de megtörtént: a kései Kádár-kor Magyarországon volt egy-két olyan államilag finanszírozott kutatás, amely bürokratikus besorolása szerint nyelvpolitikai témával foglalkozott. Az

¹ A cikk eredeti címe az ártalmatlan *Jegyzetek a magyar nyelvi tervezésről* volt. 1993 tavaszán az Indiana Egyetem campusán, a távoli Bloomingtonban eljártam azzal a gondolattal, hogy cikkem megjelenése esetleg azt a vádat eredményezi majd bizonyos körök részéről, hogy én „le akarok választani ötmillió magyart a nemzet testéről”. Az akkor már Chicagóban és Budapesten szerkesztett *Szivárvány* alapító szerkesztőjének, Mózsi Ferencnek elküldtem Chicagóba ezt a tréfának szánt címet is. A lap interkontinentális szerkesztése nem volt épp zökkenőmentes akkoriban, így a házi használatra szánt tréfa cikkem címeként kinyomtatva megjelent. A várt sajtótámadások elmaradtak, Szabadkán és Kolozsváron azonban pozitívan reagáltak írásomra (a szabadkai *Napló* részleteket közölt belőle, Szócs [1994:4–5] pedig dicsérőleg írt róla).

egyik ilyen „kutatás” vezetője egy nyilvános beszámolón 1990-ben azzal magyarázta ki semmittevését, hogy időközben kutatása tárgya, a szocialista nyelvpolitika megszűnt.

Szomorú valóság: a magyarok egyharmada Magyarországon kívül él, a magyarság megtartása csak nyelvük megtartásával lehetséges, de nincs semmilyen magyar nyelvi tervezés, nincs állami nyelvpolitika sem. A magyar tudomány adósa nemzetének, a politikusok pedig sötétben tapogatóznak.

Ilyen körülmények között a nagymegyeri konferencia² résztvevői elé mélyenszántó gondolatokat vagy pláne valamiféle elvi alapvetést nem tehettem. Helyette egy-két olyan apró megjegyzést ajánlok mindannyiunk figyelmébe, amelyek, ha valamivel, trivialisitással provokálhatnak további véleményeket.

1. NE TULAJDONÍTS MAGADNAK (TÚL) NAGY JELENTŐSÉGET!

Van egy nagy hagyományra visszatekintő felfogás, amely szerint a magyar nyelvészek az is dolga, hogy tudományát a nyelv (értsd: nyelvhasználat, tehát a nyelvhasználók) pallérozására is hasznosítsa. Ezt a véleményt az utóbbi években Deme László képviseli talán a leghatározottabban (lásd pl. 1988, 1991b).

Nyelvművelő írásokban nemritkán felfedezhető egy olyan, hol explicit, hol implicit vélemény, mely szerint a nyelvművelésnek jelentős hatása van (és lesz) a nyelvhasználatra, ergo a nyelvművelés „helyes” elvi alapokra helyezése, tévutaktól történő megóvása a nyelv s így beszélői megmaradásának záloga. Ezt a véleményt tekinthetjük bizonyításra sem szoruló erkölcsi imperatívusznak, kevésbé hízogó szóval: dogmának. De felfoghatjuk bizonyításra szoruló tudományos hipotézisnek is.

Rákosi Mátyás Magyarországon – és azt követően is – az erőszakolt társadalomátalakításnak számtalan kísérletét élte át a magyarországi lakosság. Némely kísérlet sikerrel járt, mások félsikerrel, vagy azzal sem. A magyar nyelvművelést az osztályharcos társadalomformálás egyik eszközeként kezelték, használták a hatalmon levők.

Az értelmező szótár megalkotását az akkori MTA egyik tagja, Bóka

² Ez az írás a 7. Élőnyelvi Konferenciára készült, amit Nagymegyeren rendezett a Szlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága 1994. október 14–15-én.

László „*legelsősorban ideológiai munkának*” tartotta (lásd Kontra 1994c). A szótár első kötetének 1959-i megjelenését egy ideológiailag cenzúrázott, purgált változat kiadása követte, amelyben például a *csángó* szó jelentését a cenzúra a korábbi ’Bukovinában és Moldvában élő, ill. élt magyarok, székelyek’-ről ’Bukovinában és Moldvában élő, ill. élt, zömmel állattenyésztéssel foglalkozó, részben elrománosodott magyarok’-ra változtatta. (Az Akadémiai Kiadó a mai napig ezt a purgált változatot terjeszti.)

A szocializmus egyik célkitűzése az egységes nemzeti nyelv megteremtése volt. Pais Dezső (1954:111–112) egy 1951-i kijelentését idézve: „*Már a kapitalizmus viszonyai is erősen közrejátszottak a nyelvjárások visszaszorításában, a szocializmus életformái meg éppen számos tényezővel a nyelvi kiegyenlítődéshez, a nyelvjárási különbségek elmosódásához, a társadalom egészére kiterjedő egységes nyelvi rendszer, a nemzeti nyelv kialakulásához vezetnek.*” Ennek az osztályharcos nyelvpolitikának kétségtelenül lettek bizonyos eredményei, például a mai magyarországi felnőtt lakosság bizonyos erősen stigmatizált nyelvi formákat iskolázottságtól függetlenül használ vagy nem használ, vagyis a nyelvhasználati heterogenitás sok esetben független a beszélők iskolai végzettségétől (Kontra és Váradi 1991).

Az MTA I. Osztályának akkori titkára, Lakó György (1954:5) úgy nyilatkozott, hogy a helyes magyar nyelvhasználat kérdésének „*megoldását központi feladatává kell tennünk az általános iskolától az egyetemig minden oktatási intézménynek*”. Az erőszakos nyelvpolitika egyesekben tudathasadásos állapotot okozott. Deme (1963:72) példának okáért egy évtizeddel később ezt írta:

„*Még szerencse, hogy társadalmi fejlődésünknek az a korszaka, amelynek ez³ kétségbevonhatatlan és örvendetes vívmánya, juttatott és juttat megfelelő támogatást – nyelvtudományunk történetében először – arra is, hogy nyelvünknek azokat a hagyományos kincseit, amelyeket jobb kezünkkel – mint nyelvművelők, ismeretterjesztők, nevelők – egyre gyorsabban rombolunk, pusztítunk; bal kezünkkel – mint a dialektológia munkásai – még legalább maradványaiban sietve összekapkodhassuk.*”

Nem hiszem, hogy a nyelv művelés nyelvhasználat-alakító hatása egzaktan mérhető. Még kevésbé hiszem, hogy az időben visszafelé haladva, történeti vizsgálattal mérhető lenne. De az a benyomásom, hogy az

³ Mármost: a köznyelv leszivárgása a nyelvjárásokba.

„osztályharcos” nyelvművelés „eredményei” óvatosságra kell, hogy intsenek mindenkit, aki a nyelvműveléstől várja a nyelvhasználat társadalmi méretű változásait. Másrészt: mai magyarországi tapasztalatunk az, hogy az idegen szavak elleni fokozott nyelvművelő kampány ellenére léptenyomon nyers, megemésztetlen angol szavak tömegébe ütközünk.

A „Magyar nemzeti szociolingvisztikai vizsgálat”-ban kísérletet tettünk arra is, hogy valamiképp megvizsgáljuk Magyarország felnőtt lakosságának nyelvhasználatát annak tükrében, hogy milyen mértékben fogyasztják a nyelvművelői javakat az emberek. Vizsgálati eredményeink ugyan csak óvatosságra intenek (Kontra 1994b). Számos esetben kimutatható, hogy a nyelvművelő műsorok hallgatása és nézése ellenére az azokban propagált nyelvhasználati jelenségeket a magyarok tömegei nem használják. Fordítva is áll a dolog: a nem ajánlott, kerülendőnek minősített szerkezeteket tömegek, esetenként minden második magyar állampolgár használja és/vagy helyesnek ítéli.

2. TUDD, HOGY MIRŐL BESZÉLSZ!

Ha nem nyelvészekről hallok jó szándékú, de szakszerűtlen ítéletet nyelvhasználati kérdésekről, az ilyen kijelentésnek nem tulajdonítok különösebb jelentőséget. Ha azonban a nyelvész vagy nyelvművelő⁴ mond vagy ír olyat, ami tudományosan hiteltelen, akkor nem tudok ennyire elnéző lenni.

Ma már a nyelvhasználatra vonatkozó kijelentések közül csak azokat lehet elfogadhatónak tekinteni, amelyek mögött megismételhető, verifikálható és a kor tudományos színvonalán álló empirikus vizsgálat van.⁵ Nem fogadható el az olyan kijelentés, mint például: *„Rohamosan terjed a tőszámnevek használata a sorszámnevek helyett. Elég, ha valaki beszáll egy liftbe, hogy meggyőződjön erről.”*⁶ Van magyar nyelvművelő, csak ritka, aki igyekszik elkerülni az *„azt hallottam a rádióban a minap”* típusú

⁴ A kettő ritkán azonos. A nyelvművelők jelentős része semmilyen nyelvtudományi kutatást nem végez. A magyar nyelvművelést – szerintem nem épp igaztalanul – van, aki olyan katonához hasonlítja, aki nem tölt, csak lő.

⁵ Ilyenek például Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella vizsgálatai, például Szabó Mihály 1993.

⁶ Ez nem kitalált példa, egy nyelvész mondta néhány éve nyilvános szakmai előadásában.

adatokra alapozott tanácsokat. Ilyen például Kemény Gábor (1993:157), aki kijelenti: „*Soha nem tettem olyan nyelvhelyességi észrevételt, amely nem előzetesen összegyűjtött valóságos nyelvi adatokon és azoknak – képességeim megszabta mélységű, illetve helyességű – elemzésén alapult volna.*” Az igekötőkről írt tanulmánya (Kemény 1992) követendő, sőt meghaladandó példája kellene hogy legyen a jó nyelvművelésnek.

Szabómihály Gizella (1993) dolgozatát az teszi tudományosan elfogadhatóvá, hogy adatai kvantifikáltak, szociológiaiailag értelmezhetők, és a Lanstyák Istvánnal folytatott vizsgálatai megismételhetők, tehát ellenőrizhetők. Az pedig, hogy a mi országos és budapesti vizsgálati eszközeinket felhasználják, hiteles összehasonlítást tesz lehetővé számukra a szlovákiai és a magyarországi nyelvhasználat között. Az egyetlen dolog, ami itt szalonképtelen, s erről a szerző nem tehet, maga a kötet, amelyben írása megjelent.⁷

A szaktudományi eszmecsere néha maguk a nyelvészek teszik nehezzé a szakkifejezések helytelen (értsd: a nyelvészetben nem közhasználatú, egyéni, horribile dictu: magyar) használatával. E tekintetben a legzavaróbbnak azt tartom, ahogy a magyar nyelvészek egy része a *diglossia*⁸ terminus

⁷ Mérhétetlen számú sajtóhiba teszi ezt a kötetet használhatatlanná. A hibák sajnos olyanok, hogy az egész kötettel szemben támasztanak jogos bizalmatlanságot. Aki ebből a könyvből idéz, nem tudhatja, hogy a szerző eredeti szövegét vagy annak gondatlanul rögzített és korrigálatlan, torz változatát idézi-e. A Nemzetközi Hungarológiai Központ e kötet kiadásával két dolgot bizonyított 1. annyira szíven viseli a határon túli magyarság ügyét, hogy a nyitrai konferencia kötetét kiadja, de 2. annyira nem, hogy ezt az elemi publikálási szabályok és illem betartásával, illetve a konferencia résztvevőinek és az olvasóknak minimális tiszteletével tegye.

⁸ „*diglossia* (1) A term associated with the American linguist Charles A. Ferguson describing sociolinguistic situations such as those obtain in Arabic-speaking countries and in German-speaking Switzerland. In such a diglossic community, the prestigious standard or 'High' (or H) *variety*, which is linguistically related to but significantly different from the *vernacular* or 'Low' (or L) *varieties*, has no native speakers. All members of the speech community are native speakers of one of the L varieties, such as Colloquial Arabic and Swiss German, and learn the H variety, such as Classical Arabic and Standard German, at school. H varieties are typically used in writing and in high status spoken *domains* where preparation of what is to be said or read is possible. L varieties are used in all other contexts. (2) Ferguson's original term was later extended by the American sociolinguist Joshua Fishman to include sociolinguistic situations other than those where the H and L varieties are of the same language, such as Arabic or German. In Fishman's usage, even multilingual countries such as Nigeria, where English functions as a nation-wide prestige language which is learnt in school and local languages such as Hausa and Yoruba are spoken natively, are described as being diglossic. In these cases, languages such as English are described as H varieties, and languages as Yoruba L.” (Trudgill 1992:27.)

technicust használja. Odáig jutottunk, hogy ha valaki a kisebbségi magyar nyelvhasználatot a Ferguson által bevezetett diglosszia viszonylatában akarja vizsgálni, mint Lanstyák (1993), azzal kell kezdenie, hogy elhátárolja magát a diglossziának a magyar nyelvészetben szokásos használatától. Ferguson 1959-es híres tanulmánya 1975 óta olvasható magyar fordításban, csak kevesen olvassák. Nem lenne érdektelen terminológiatörténeti vizsgálat nyomon követni, hogyan alakult, torzult el e szakkifejezés a magyarban azzá, amiként legutóbb Kiss Jenő (1994:72) használta:

„[Nyelvészeti-didaktikai közhely] az is, hogy a köznyelv minél jobb megtanításának útja nem a nyelvjárásoknak az irtásán, üldözésén keresztül vezet, hanem a beszédhelyzethez igazodó nyelvhasználat szabályainak tudatosításán, tehát a diglosszia tudomásulvételén s támogatásán keresztül.”

Tisztábban látásunkat segítheti az is, ha igyekszünk szétválasztani azt, ami szétválasztandó. Például a nyelvészetet a politikától. A nyelvpolitika ugyan épp e kettő ötvözete, de nem vezet jóra, ha szem elől tévesztjük, mikor miről vitatkozunk. Azt például Péntek János jó szándékának figyelembevételével sem tudom helyeselni, ha egy interjúban (Melaj 1994) politikai érveket (is) használ, amikor Lanstyák István nyelvészeti eszmefuttatásáról szólva ezt mondja:

„A másságot úgy tudomásul venni, hogy – néha szakmai túlértékeléssel, mert mindenki, aki valamivel foglalkozik, hajlamos kutatási tárgyát túlértékelni – mindjárt azt mondani: ez »egy más nyelvi változat«, s ebből már egy továbbfokozással azt mondani, hogy »ez egy más magyar nyelv«, nem lehet. Ez nem igaz. Inkább úgy mondanám, hogy nem más nyelv, hanem a magyar nyelvnek egy kicsit más változata. [...] És hát Lanstyáknak és Tolcsvainak az álláspontját is mérsékelném. Nem szabad olyasmit túlhangsúlyozni, aminek nincs meg az alapja sem, és még veszélyes is a túlhangsúlyozása. Az előadásom végén utaltam is arra, hogy a politikusok részben ilyesmire várnak. Erdélyben például akik nem értenek semmihez, nem értik a magyar nyelvet, minden héten írnak arról, hogy a székely nyelv nem magyar.”

Nyelvészeti kérdés, tehát nyelvészeti és kizárólag nyelvészeti vizsgálatot igényel annak eldöntése, hogy például a magyar nyelv szlovákiai kontaktusváltozata „egy más nyelvi változat”-e, „egy más magyar nyelv”-e, avagy „a magyar nyelvnek egy kicsit más változata”. Politikai megfontolásból viszont a nyelvészeti viták vagy kutatások eredményét szükséges lehet nem propagálni széles körben. De vegyük észre, hogy az ilyen – bármennyire jogos – politikai félelmek a nyelvészeti kutatókat és kutatást

is elbátortalaníthatják. Magyarországon több példa volt rá a „létezett” szocializmusban, hogy a politikusoknak nem tetsző kutatásokat új, „helyes ideológiai alapról” megismételtették. Amikor például egy nemzetközi vizsgálat kiderítette az 1970-es években, hogy a magyar iskolások az olvasott anyanyelvi szövegek megértésében nemzetközi összehasonlításban gyatrán szerepelnek, akkor a megrendelt ellenvizsgálat kimutatta, hogy iskolásaink jól olvasnak... A hátrányos nyelvi helyzettel kapcsolatos kutatások kezdeti eredményei is felbőszítették az akkori politikusokat, akik új kutatást végeztek, és így már „megfelelő” eredmények születtek.⁹ Én magam rendkívül fontosnak tartom, hogy a nyelvészeti kérdésekről a nyelvészek politikai nézeteiket és aggályaikat felretéve, tisztán tudományos keretek között gondolkodjanak és publikáljanak. Nyelvtudományi megállapításaink esetleges politikai felhasználásának vagy abúzusának következményeivel persze szükséges számolnunk, de bármilyen politikai aggodalom csak gúzsba kötheti a nyelvészeti gondolkodást. Nyelvész ne politizáljon! Tanácsot adhat a politikusnak, de ha maga válik politikussá, megszűnik nyelvésznek lenni.¹⁰

3. NYELVŐRÖK ÉS NYELVÉSZEK

E téma kapcsán kifejtendő szubjektív megjegyzéseim megfogalmazásakor némi önfegyelmet kell gyakorolnom – több okból is. Először is azért, mert a pozsonyi *Új Szó* 1993. február 12-i számában Deme László (1993a) meglehetősen érdes stílusban írt egy ugyanabban a napilapban megjelent cikkéről (Kontra 1992c), ami rendben van, hisz neki is jogában áll stílusát megválasztania, mint bárki másnak is. [E kötetben mindkét cikk szerepel. – *A szerkesztők.*]

⁹ Pléh Csaba személyes közlése.

¹⁰ Szilágyi N. Sándor, aki kitűnő törvénytervezetet publikált a *Korunk* 3. számában, olyan nyelvész, aki nem idegenkedik a politikától. E dolgozat egy korábbi változatát volt szíves elolvasni, s e részhez a következő megjegyzést fűzni: „*Nem az a baj, ha a nyelvész politizál. Illetve: ez csak neki baj, nem a nyelvészetnek. Például Chomsky folyton politizál (s milyen szellemesen!), de attól nem szűnik meg nyelvésznek lenni. Ugyanis nem a nyelvészetben politizál – s ez a lényeg. Én inkább valahogy így gondolnám: Nyelvi kérdésekről szólva a nyelvész ne politikai, hanem nyelvészeti érveket használjon. Tanácsot adhat politikusnak, de ezt is csak úgy teheti értelmesen, ha előbb szigorúan szakmai eszközökkel és érvekkel megalapozza a maga szakmai véleményét. A szakmán belül azonban ne politizáljon, mert ezzel saját megállapításainak szakmai hitelét teszi kockára.*”

Aztán szükség van az önuralomra azért is, mert az *Irodalmi Szemlé*ben Lanstyák István „higgadt hangvételű, nem magyarázó és kioktató, hanem világos okfejtés”-ére (lásd az *Irodalmi Szemle* 1993-i prémiumainak indoklását, 1994/4:85) Deme László (1994) lekezelő hangnemben, Jakab István (1994) Deménél is élesebben, személyeskedve, inszINUÁCIÓKTól sem tartózkodva válaszolt.¹¹

Végül szükség van az önuralomra azért, mert egy tabutémáról kívánok most nyilvánosan szólni. A tabutéma kissé sarkítva a következőképp fogalmazható meg: a nyelvművelő nem nyelvész. A mostani diszkusszió céljaira módosítuk ezt a sarkítottsága miatt nem épp használatos megfogalmazást így: számos nyelvművelő van, aki a ma érvényesnek tekinthető nyelvtudományi ismereteknek nincs birtokában, vagy ha mégis, ez nyelvművelő írásaiból nem derül ki. „A nyelvművelő nem nyelvész” kijelentés ezt summázza.

Tulajdonképp lényegtelen, hogy e tabu¹² hirdetői avagy megfogalmazói kirekesztik-e a nyelvművelőket a nyelvészek társadalmából, vagy nem. A lényeg az (legalábbis szerintem), hogy meg lehet-e vitatni szigorúan szakmai kérdéseket tudományos módon, vagy nem.

Nehezíti az esetleges szaktudományos vitát az a hangnem, amelyet Deme és Jakab használ.¹³ Nehezíti az is, hogy nemigen beszélünk egy

¹¹ „Lanstyák István és társai nem tartják reális veszélynek a nyelvi különfejlődést az utódállamok magyarsága esetében. Most már én sem annyira a különfejlődéstől, mint inkább a különfejlesztéstől tartok” – írja Jakab (1994:57). Azt is közli olvasójával, hogy nem elemezheti itt részletesen a szerző (érted: Lanstyák) állításait, és nem is áll szándékában külön írásban reagálni rájuk, csupán egy-két megjegyzését szeretné érinteni (1994:54). Pedig én személy szerint kíváncsi lettem volna, Lanstyák mely publikált cikkének melyik mondataiból következett Jakab a különfejlődés veszélyének bagatellizálására és a különfejlesztés szándékára. De ha nem elemzi részletesen vitapartnere állításait, ha megspórolja annak bemutatását, hogy vitapartnere mely szövegrészéből következett arra, amire, akkor inszINUÁL. A szelektív olvasás és értelmezés nem csak Jakab sajátja: Deme (1994:84) is elismeri ezt saját magáról, amikor kijelenti: „*a négy folytatásból* (Lanstyák Deme által vitatott két cikkéből) *összeállítható volna egy homlokegyenest ellenkező hangszerelésű summázat is*”.

¹² A nyelvművelők kompetenciájának határait épp csak megkarcoló, szerfelett udvarias szöveg olvasható Herman tollából (1985/1988:37). A magyarországi nyelvpolitika elsődleges feladatai kapcsán ezt írja: „*Joggal közismert és népszerű nyelvművelő tevékenység meggyőződésem szerint ezeknek a feladatoknak csak kis részét képes ellátni: a közvetlen és a sürgető feladatok még a kutatásra – mind az elméleti, mind a szorosan magyar vonatkozású nyelvtudományi kutatásra – várnak.*”

¹³ „*Vajúdnak a hegyek, és szülnék – egeret*” – írja Deme (1994:81), Jakab meg továbbfüzi: „*Mintha nem is eger, hanem kigyó született volna a hegyek vajúdásából. Mindenesetre a*

nyelvet, mivel a velünk egyet nem értő Deme és Jakab prekonceptiókból indulnak ki (például „*Egy magyar nyelv van*”), a normát „*a követendő nyelvi eszménnyel*” azonosítják, és eközben általános nyelvészeti alapteteleket ignorálnak.

Egyetlen példán megpróbálom bemutatni, mi teszi hovatovább lehetetlenné a diszkussziót a nyelv művelőknek legalábbis egy részével. Jakab István (1994:47) ezt írja:

„*Csak az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején figyeltünk fel a magyar szavak idegenes szerkezetbe állításának terjedésére (az előadó valamilyen témára ad elő; a férfi megnősül valakivel; hívok a barátomnak telefonon stb.). Hogy aztán ezt ma ki milyen veszélyesnek tartja, az más kérdés, mi mindenestre nem tartottuk kívánatosnak ezt a hatást, s őszintén kijelenthetem: én ma sem tartom.*”

Vagyis Jakab István nem kívánatosnak tartja ezeket a sztenderd magyartól eltérő szerkezeteket a szlovákiai magyarban.

A probléma itt az, hogy Jakab István a kétnyelvűek kétnyelvűségét tartja nem kívánatosnak. Ugyanis – kérem, ne sértődjön meg senki, hogy közhelyeket mondok – általános nyelvészeti alaptétel, hogy a kétnyelvű ember nyelvhasználata eltér – éppen kétnyelvűsége miatt – az egynyelvűétől. Egyes szlovákiai magyar férfiak azért nősülnek meg *valakivel*, mert szlovák–magyar kétnyelvűségben élnek. A magyarországi férfiak azért *nősülnek meg* vagy *vesznek feleségül valakit*, mert egynyelvű magyarok Magyarországon.

Amit Jakab nem kívánatosnak tart, az minden kétnyelvű közösségben természetes. Szíve joga ellene küzdeni nyelv művelőként, de azon sem kellene csodálkoznia, hogy azok, akik tudják, hogy harca csak szélmalomharc lehet,¹⁴ ezt tapintatosan meg is fogalmazzák.

Azt írja Jakab (1994:51) a szlovákiai magyar nyelv művelésről, hogy „*a*

szülés nemcsak nagy vajdással, hanem elég alattomosan is ment végbe.” (1994:56.) Aztán Jakab még azt is közli olvasójával, hogy a nyelv művelőknek jövőbeli feladata lesz a „*küzdelem a magukat nyelvelméleti szakértőknek kiképző szobatudósokkal is, akiknek fontosabbak a maguk kiagyalt elméletek, mint anyanyelvünk fennmaradásának ügye. Akik az őket körülvevő könyvektől nem látják a rideg, fenyegető valóságot.*”

¹⁴ Akkor is szélmalomharc, ha a kommunizmusban a szlovákiai lektorok, akikre Jakab némi nosztalgiaiával emlékezik ma, a sajtótermékek javából ezeket a szerkezeteket kigyomlázták. Amit el lehet érni nyelv műveléssel, az egy-egy sajtótermék „megtisztítása” a kontaktusjelenségektől (vagy azok nagy részétől), esetleg egy-egy személy kiiktathat sajtó beszédéből egy-egy ilyen szerkezetet.

nyelvhelyesség megítélésének kérdésében pedig a magyar nyelvtudományi kutatás eredményeit kell alapnak tekintenie”. Az a néhány magyar nyelvész,¹⁵ aki ma létező magyar nyelvi kontaktusokat kutat, mind egyetért abban, hogy a kétnyelvűek, így a magyar kétnyelvűek beszédében is természetes jelenség a grammatikai interferencia és a kölcsönzés. Jakab István „a nyelvhelyesség kérdéseinek megítélésében” nem a kompetens magyar két-nyelvűség-kutatók eredményeire, hanem valami másra alapoz.

Ha Lanstyák István, Tolcsvai Nagy Gábor vagy más, mint magam is, a kétnyelvűeknek az egynyelvűekétől eltérő normáiról ír, akkor nem „*alkudozik a normák kérdésében*” (miként Jakab [1994:46] írja), hiszen számunkra napnál világosabb, hogy minden beszélőközösségnek külön normája, illetve normái vannak. A szlovákiai magyarnak is van, és ez eltér a magyarországitól. Kéretik észrevenni, hogy a *norma* szakkifejezést véletlenül sem ’követendő nyelvi eszmény’ értelemben használom, hanem, mondjuk, úgy, ahogy például Trudgill (1992:69–70) a *speech community* meghatározásában:

„*Beszélőközösség: A beszélők olyan közössége, akik egyazon verbális repertoárral rendelkeznek, akik számára közősek a nyelvi viselkedés normái, beleértve mind azokat az általános nyelvhasználati normákat, amelyeket a beszélés néprajza kutat, mind azokat a részletesebb normákat, amelyek például a státusváltást irányítják, s amelyeket a kvantitatív szociolingvisztika tanulmányoz.*”¹⁶

Jakab István kifejti, hogy a nyelvművelőknek – kellő tapintattal és elfogadható módszerekkel – segíteniük kell az embereket „a *nyelvi ismeretterjesztés szintjén*” (1994:57). Ha egy kontaktusjelenségről valaki megállapítja, hogy kontaktusjelenség, aminek ez-és-ez a sztenderd megfelelője, majd ezt közli másokkal, akkor ismeretet terjeszt. Ha azt is mondja, hogy helyteleníti az adott kontaktusjelenség használatát, akkor a nyelvész számára ez azt jelenti, hogy a nyelvművelő helyteleníti a releváns általános nyelvi törvényszerűség működését. Sapienti sat.

Irodalmi Szemle, 1994, 12. 72–81.

¹⁵ Réger Zita, Borbély Anna, Bartha Csilla, Lanstyák István, Szabó Mihály Gizella, a pszichológus Göncz Lajos, az amerikai Susan Gal, de talán még Vekérdi József is.

¹⁶ *Speech community*: A community of speakers who share the same *verbal repertoire*, and who also share the same norms for linguistic behaviour, including both general norms for language use of the type studied in the *ethnography of speaking*, and more detailed norms for activities such as *style shifting* of the type studied by *secular linguistics*.